

Г.Я. Адамовіч

Мой Колас: ўзроўні творчай рэцэпцыі беларускай класікі

Французскі жывапісец XIX ст. Анарэ Дам'е на працягу жыцця чытаў і перачытваў “Дон Кіхота”: раман Сервантэса быў яго настольнай кнігай. Ілюстрацыі Дам'е выяўляюць спецыфіку яго мастацкага ўспрымання і інтэрпрэтацыі рамана. На малюнку, датаваным 1850-мі гадамі, загалюны герой рамана едзе вярхом на Расінанце, з кап'ём у руцэ, але ён не мае... твару, тых рысак, што пазначаюць вочы, вусны... Не мае твару, таму што на працягу жыцця Дам'е бачыў кожны раз новага Дон Кіхота. Таму што ў кожнага – чытача, гледача, у кожнага народа і пакалення – “свой” Дон Кіхот. “Мой” Дон Кіхот кожны раз іншы ў розныя часы “майго” жыцця, ён выклікае новыя пачуцці і іншае ўспрыманне.

“Мой Колас” – называе свой артыкул І.Я. Навуменка, “Мае Каласавіны” – называе сваю кнігу М.І. Мушынскі. “Мая Іліяда” – У. Караткевіч, “Мой Пушкін” – М. Цвятаева... “Мой паэт” – называе Чэхава рускі пісьменнік Сяргей Залыгін: “Раз, два, тры... Тры міліёны... Тры міліярды разоў мора стучыцца аб бераг...

Рускія, грэкі, балгары, украінцы, габрэі, татары, немцы, італьянцы, туркі. Палацы, хіжыны, гарады, вёскі, пасёлкі... Нравы, звычаі, законы...

А сярод усяго, сярод усіх – адзін”, – піша Залыгін [4, с. 246].

“А сярод усяго, сярод усіх – адзін” – Колас.

Колькі чытачоў у Коласа – столькі і розных пісьменнікаў, якія прачытваюцца за адным імем – Колас. Столькі і калоссяў на полі. Імя Колас надзвычай сімвалічнае. Як васілёк – сімвал Багдановіча, як купальская кветка – сімвал Купалі, так і колас, калоссі – сімвал зааранага поля, якое засеяна і якое яшчэ шмат разоў трэба засяваць... Калоссі... калоссі... калоссі...

Беларуская класіка наскрозь сімвалічная. Яе асноўны сімвал – расліна: васілёк, купальская кветка, колас...

“Мой” служыць для абазначэння спецыфічнага бачання, прачытання, успрымання. «Мой» – значыць кожны раз новы.

“Мой” – калі чытач, творца, навуковец прад'яўляе “свайго” Коласа, прачытанага наноў, успрыятага пад пэўным пунктам гледжання, у аспекце таго ці іншага падыходу, метаду. І колькі іх, метадаў, падыходаў, столькі раз наноў прачытваецца Колас.

Акрэслім некаторыя асноўныя ўзроўні рэцэпцыі творчасці Я. Коласа, якія з'яўляюцца, па сутнасці, своеасаблівым алгарытмам успрымання і пабудовы “свайго” пісьменніка-класіка.

1. **АКТУАЛІЗАЦЫЯ, МАДЭРНІЗАЦЫЯ, АСУЧАСНЕННЕ КЛАСІКІ.** Гэты падыход рэалізуецца ў манаграфіі М.І. Мушынскага “Мае Каласавіны”, дзе адзін з падраздзелаў мае назву «Невычэрпнасць класікі: “Новая зямля” ў сучасным успрыманні».

2. **Анацыянальнае класічнае ўзораў.**

3. **Успрыманне класікі з пазіцый тэзаўруснага падыходу і яго ўзроўняў.**

Прадметам даследавання з’яўляецца трэцяя пазіцыя: класіка інтэрпрэтуецца на аснове тэзаўруснага падыходу.

У 1992 г. расійскія даследчыкі В і У. Лукавы пішуць пра спецыфічны тэзаўралагічны (далей – тэзаўрусны) падыход. Гэты падыход адметны спецыфікай успрымання суб’екта, суб’ектыўным засваеннем класікі, калі ў поле вывучэння (і адпаведна, гэтым фарміруецца праграма прачытання і поле вывучэння) трапляе тое, што з класічнай спадчыны засвоена суб’ектам. Услед за комплексным і праблемным падыходамі, прынятымі ў літаратуразнаўстве пачынаючы з 1960-х гг., а таксама з сістэмным аналізам (падыходам) як агульнавуковай парадыхмай, у 1990-я гады вылучаецца тэзаўрусны падыход. Сутнасць яго заключаецца ў тым, што звычэнне літаратуры, сусветнай і нацыянальнай, праводзіцца пераважна не з агульнавуковых або ўласна літаратуразнаўчых пазіцый, але з пазіцый суб’екта, вучня, з пазіцый яго прыярытэтаў, захапленняў, схільнасцей, зацікаўленасцей. У гэтым плане актуальным стала знаходжанне такіх аспектаў у літаратуры, якія б, з аднаго боку, дазвалялі знаёміць вучняў з найлепшымі дасягненнямі ў галіне мастацтва слова, з паняццямі і законамі ўласна літаратуры, а з другога, апіраліся на інтарэсы вучня, студэнта, асобы, каб стаць неабходнай часткай яго тэзаўруса.

Першы ўзровень, заснаваны на спецыфіцы тэзаўруснага падыходу, – гэта ўзровень рэцыпіента.

Найперш рэцыпіент – звычайны чытач. Такім, звычайным падлеткам, успамінае сябе і свае маладыя гады І.Я. Навуменка: “Пачуццё радасці, здзіўлення, нават захаплення выклікалася якраз тым, што ў вершах беларускага паэта ўсё было вельмі знаёмае, роднае, блізкае... Можна, аказваецца, апісваць тое, што ляжыць навокал, што можа ўбачыць самы звычайны чалавек, і з гэтага могуць атрымацца звонкія, незабыўныя радкі” [8, с. 495].

З пазіцыя рэцыпіента, чытача, маладога чалавека,nanoў прачытваецца Я. Колас. Працы беларускіх даследчыкаў нібыта адказваюць на пытанне: навошта патрэбна літаратура. І навошта вучыць пісаць вершы, прозу... Пісаць – значыць, бачыць. Бачыць – значыць любіць. Любіць – гэта і ёсць жыццё.

Рэцыпіент – гэта і даследчык літаратуры. Гэта пазіцыя выяўляецца, напр. пры параўнанні двух і болей творчых асоб. “Агульным месцам” стала вызначэнне Я. Коласа і Я. Купалы як “двойной зоркі”, як назваў гэтую з’яву М. Тычына [11, с.]. Але побач можна паставіць і многія іншыя імёны беларускай літаратуры, гісторыі, народнага жыцця: К Крапіва (Клімуць Я.І. [5, с. 43–48]), М.Лужанін (А.І. Шамякіна [5, с. 48–51]), В.Карамзаў і В.Казько (А.У. Жардзецкая [5, с. 154–158]). Але ж побач і асобы творцаў іншых літаратур: нямецкай (І.В. Гётэ [5, с.121–128]), А.Хаям (В.М. Белакурскі [5, с. 149–154])...

Рэцыпіент – гэта і перакладчык.

Сярод сучасных даследаванняў узноўленых на іншай мове твораў Я. Коласа варта назваць пастаянную ўвагу да Я. Коласа і Я. Купалы балгарскай даследчыцы Р.Т. Станкевіч [10]. Як перакладчык адкрывае перад замежным чытачом крыніцы іншанацыянальнай паэзіі, так і даследчык, супастаўляючы, аналізуючы прыклады перакладаў, дазваляе асэнсаваць, з абодвух бакоў, паглядзець на родную спадчыну і на яе замежны кантэкст. Роля даследчыка ў гэтай справе надзвычай вялікая. Калі перакладчык прыносіць на іншую глебу беларускія “калосі”, дык даследчык, набыта працягваючы дзве рукі, у адной з якіх – беларускае, у другой – іншанацыянальнае, дазваляе параўнаць абодва творы, глянуць на іх новымі вачыма, асэнсаваць непаўторнасць аднаго і арыгінальнасць другога.

Рэцыпіент – вучоны-метадыст. Гэта тэма – пастаянна ў коле праблем часопіса “Роднае слова” (напр., у № 10 за гэты год змешчаны артыкул М.Труса “Дарэктарства: ад народнай педагогікі да нацыянальнай ідэнтычнасці” [8, с. 34–36]), Каласавін (напр., артыкулы А.І. Лугоўскага [5, с. 213–219; 6, с. 126–131] і інш.

З пазіцыяй грамадства:

– так, пра рэцэпцыю лірыкі Я. Коласа ў **асяроддзі беларускага сялянства** ў пач. ХХ ст. піша Т.І. Вабішчэвіч [6, с. 38–53].

– **школьная моладзь.** У рэчышчы адукацыйна-выхаваўчых задач школьнікаў. Навуковая праца І.Я. Навуменкі “Якуб Колас: Нарыс жыцця і творчасці” адрасавана беларускім школьнікам. У ёй І.Я. Навуменка раскрывае сутнасць энцыклапедызму паэмы Я. Коласа “Новая зямля” [8]. І Якуб Колас у сваёй паэме, і Іван Навуменка, чытаючы Коласа, выяўляюць высокамаральныя асветніцкія адносіны да чалавека-працаўніка, да беларускага сялянства. Разам з тым І.Я. Навуменка часта звяртаецца да ўласных прыкладаў, паказваючы, якімі шляхамі, з якімі цяжкасцямі даходзіла да маленькага хлопчыка Івана беларускае слова, але якой радасцю і адкрыццямі суправаджалася гэта знаёмства (напр., у артыкуле “Мой Колас”).

З пазіцыяй дзяржавы – актуалізацыя класікі ў сацыяльна-палітычным кантэксце:

– ідэалогія рэвалюцыйнай эпохі / будучыні, ідэалогія сацыялістычнага будаўніцтва і новага мастацтва “Світанак” – назваў апошнюю главу рамана “Агонь” першапачынальна т.зв. сацыялістычнага рэалізму ў Францыі А. Барбюс. “Зорі” – п’еса Эміля Верхарна, бельгійскага драматурга. “Новая зямля” – і працяг гэтай, агульначалавечай, думкі, і новы прарыў беларуса да вяршынь асэнсавання гістарычных зрухаў, да ўсведамлення свайго новага, нацыянальнага, сацыяльнага абавязку, прызначэння, паклікання. І.Я. Навуменкі адзначае, што “найбольш папулярнай кнігай беларускай моладзі трыццатых гадоў была коласаўская “Дрыгва”. У той час былі яшчэ вельмі яркімі непасрэдня водсветы Кастрычніка, водгукі баёў грамадзянскай вайны <...> Дастаць у нашай школьнай ці сельсавецкай бібліятэцы “Дрыгву” было немагчыма” [8, с. 496]. Менавіта з такой, асабістай, зацікаўленасці, што прадвызначана пэўнымі абставінамі жыцця, прыватным лёсам, нараджаецца вялікая прага да мастацкага слова, да знаёмства з тым, як гэтыя абставіны і твой лёс пэўным чынам адбіліся ў мастацкім свеце твора, якімі граўмі судакранаецца дзень сённяшні з днём мінулым, як пісьменніцкае бачэнне дазваляе зазірнуць у таямніцы асабістага жыцця і спазнаць самога сябе.

“Глыбокае пранікненне ў рэчаіснасць, бальшавіцкая ідэйнасць, разнастайнасць паэтычных форм і жапраў – такія неадлучныя якасці літаратурнай творчасці народнага паэта. Творы Я. Коласа адзначаюцца рысамі сапраўднай народнасці”, – так характарызувана творчасць Коласа ў бібліяграфічным даведніку, змелчаным у хрэстаматыі “Беларуская літаратура”, для педагагічных вучылішчаў 1953 г. [1, с. 538].

“Неабходна ўнесці пэўнасць у даўнюю спрэчку наконт таго, чым з’яўляецца для Міхала ўласная зямля, як разумець яго неадольнае жаданне “купіць зямлю, прыдбаць свій кут” – як мэту жыцця ці толькі як сродак вызвалдзіцца ад панскай залежнасці? – пытаецца коласазнавец М.І. Мушынскі. І адказвае, прычым гэты адказ якраз і акрэслівае два розныя перыяды ў адносінах да літаратуры і літаратурнага працэсу. – Як мэту – безапяляцыйна абвясчалі вульгарныя сацыёлагі, бачачы тут быццам бы праяву ідэйнай нясталасці Коласа, выразніка дробнабуржуазнай ідэалогіі сялянства, песняра заможнац хутарскай гаспадаркі. Уласная зямля для Міхала – толькі сродак “з панскіх выпутацца пунт”, – сцвярджалі даследчыкі 40-х – першгай паловы 50-х гадоў, спрабуючы новымі ацэнкамі ўратаваць паэму ад вульгарызатараў... І мэта і сродак – вось якім быў вывад коласазнаўцаў другой паловы 50 – пачатку 60-х і наступных гадоў. Але сёння мы павінны пайсці далей, павінны выразна, недвухсэнсоўна сказаць, што зямля для Коласага героя-працаўніка і сапраўды была мэтай і што ў гэтым імкненні няма нічога заганняга” [2, с. 22].

– асветніцкая, адраджэнская – у наш час: “Разам мастакі (Я.Купала і Я. Колас) закладвалі падмурак гуцманістычнай літаратуры, неўміручай класікі, у якой адбіўся, нібы ў люстэрку, лёс народа, што шукаўз выйсця з цемры да

святла. Разам перажылі Я. Колас і Я. Купало сацыяльныя зрухі, шукалі ісціну ў барацьбе народа за новы, ачышчаны ад прыгніту і няроўнасці свет...

... ён, пры ўсёй важкасці і яскравасці выражэння нацыянальнага пачатку, аясняе агульначалавечага, а затым ужо – сацыяльнага ў жыцці, у рэчаіснасці, у чалавечых душах” [2, с. 63–64].

Гэта пазіцыя не адмаўляе наяўнасці тых рэвалюцыйных рэалій, якія прысутнічаюць у творчасці Коласа, але якія ў наш час асэнсоўваюцца з новых гістарычных пазіцый, падаюцца годна, навукова абгрунтавана. Напр., як у артыкуле Анатоля Валахановіча “Выдатны рэвалюцыянер, адзін з лепшых маіх сяброў...” [5, с. 37–43], у многіх іншых публікацыях.

Творчасць Я. Коласа, што мае асветніцка-гуманістычны характар, стала асновай і дзейнасці музея Якуба Коласа (артыкул Г. Зайцавай “Асветніцкая дзейнасць Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа да юбілею песняра” [с. 29–33].

Відавочна, наколькі са зменаю эпох змянілася бачанне, прачытанне класікі. 50 год падзяляюць дзве думкі – і гэтая эпоха змянілася за гэты час. І разам з ёю змяніўся Колас. Змяніўся, таму што наоў узышоў у душах новых пакаленняў, наоў прарос жыватворчым коласам у думках, пошуках, адкрыццях маладых, пачаткоўцаў.

З пазіцый нацыянальных – актуалізацыя класікі з мэтай нацыянальнага адраджэння.

– **нацыянальны кампанент.** Так, А.В. Грэкаў, начальнік аддзела культуры Стаўбцоўскага райвыканкама, паведамляе, што акрамя ўсяго іншага, “у маляўнічым кутку Стаўбцоўшчыны на працягу дваццаці гадоў праходзіць фестываль юных музыкантаў “Сымон-музыка” ... Эстэтычнае выхаванне падлеткаў на лепшых традыцыях беларускай нацыянальнай культуры” значыцца сярод асноўных задач Альбуцкага свята [5, с. 22–23].

Актуальнае інтэрв’ю з даследчыкам творчасці Я. Коласа беларускім літаратуразнаўцам А.В. Трафімчыкам змешчана на старонках беларускага партала “Тут-бай”. Так, на пытанне Р. Гарбачова “Когда Колас вырос в деятеля национального масштаба?” даследчык адказвае: “В тюрьме, по большому счету. Ведь начинал Константин Мицкевич, грубо говоря, как "тутэйшы". Но когда стал политзаключенным (попал на три года в тюрьму за участие в организации нелегального учительского съезда), то диапазон его творчества значительно расширился. В заключении благодаря глубоким душевным переживаниям покорились высокие художественные вершины. В "Володарке" Якуб Колас написал знакомые всем со школы "Родные вобраны", "Не сядзіцца ў хаце хлопчыку малому" (самые известные строки из белорусских детских стихотворений) и стихотворение "Мужык", окончание которого стало афоризмом: “Я маўчу, маўчу, трываю,/ Але скоро загукаю:/

"Стрэльбы, хлопчыкі, бяры!". Более того, в тюрме Якуб Колас начал писать "Новую зямлю", задумал вторую свою гениальную поэму "Сымон-музыка" [3].

З пазіцый агульначалавечых – актуалізацыя, мадэрнізацыя класікі ў варунках традыцыйных, новых і найноўшых тэхналогій:

“Ёсць людзі, якія прыходзяць на зямлю як знаменне, пакідаючы зоркавы след у Вечнасці... Іх душа, як мембрана, адгукаецца на ўсе падзеі зямнога быцця. Менавіта такім чалавекам быў Якуб Колас – гонар зямлі Беларускай. Нават яго псеўданім Колас – гэта аснова жыцця, якое з’яўляецца вечным”, – піша З.М. Камароўская [6, с. 3].

Літаратура:

1. Беларуская літаратура : Хрэстаматыя для педагогічных вучылішчаў (Дакастрычніцкі перыяд) / Склаў В. Барысенка. – Мінск : Дзярж.вучэбна-педагогічнае выд-ва БССР, 1953. – 547 с.
2. Беларуская літаратура : Падруч. для 11 кл. агульнаадукац. шк. / Г.Я. Адамовіч, Дз.Я. Бугаёў, М.І. Мішчанчук, Р.В. Шкраба ; Пад рэд. М.І. Мішчанчука. – 2-е выд. – Мінск : Універсітэцкае, 2001. – 478 с.
3. Горбачев, Р. Почему Коласа не репрессировали, или 10 наивных вопросов о классике / режим доступа: [29.10.2012, 11:45 Культура](#)
4. Залыгин, С.П. Литературные заботы. – М. : Худож. лит., 1979. – 366 с.
5. Каласавіны : Якуб Колас і яго сучаснікі : да вывучэння беларускіх і іншанацыянальных літаратурных і культурных узаемасувязей : матэрыялы ХХІУ навук.канф., прысвеч 50-годдзю з дня адкрыцця Дзярж. літ.-мемар. музея Якуба Коласа 3 лістап. 2009 г., Мінск / склад. : З.М. Камароўская, Г.І. Зайцава. – Мінск : выд. Цэнтар БДУ, 2010. – 224 с.
6. Каласавіны : Якуб Колас і яго сучаснікі : да вывучэння творчых і асабістых узаемасувязей пісьменніка : матэрыялы ХХУ навук.канф., 3 лістап. 2010 г., Мінск / склад. : З.М. Камароўская, Г.І. Зайцава. – Мінск : выд. Цэнтар БДУ, 2011. – 228 с.
7. Мушынскі, М.І. Мае каласавіны : з вопыту вывучэння літаратурнай і грамадска-культурнай дзейнасці Якуба Коласа / М.І. Мушынскі ; навук.рэд. М.А. Тычына. – Мінск : Беларус. навука, 2010. – 386 с.
8. Навуменка, І.Я. Збор твораў : у 6 т. / І.Я. Навуменка. – Мінск : Маст. літ., 1982.– Т. 6. Літаратурная крытыка. – 535 с.
9. Роднае слова. – 2012. – № 10.
10. Станкевич, Р.Т.